

ATIRLARNI KIMYOVIY TARKIBI ASOSIDA SINFLASH

Mamasoliyeva Madinabonu Ulug'bek qizi

Tabiiy fanlar fakulteti kimyo ta'lim yo'nalish 3-kurs

Annotatsiya: *Ushbu maqolada atirlar va ularning kimyoviy tarkibi haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *Atir, xushbo'y, hid, tarkibi, sharq mamlakatari, modda, aralashma, sintez, mushk, anbar.*

Atir (arabcha xushbo'y) — xushbo'y o'simliklarning guli, bargi, iddizidan yoki ba'zi hayvonlar bezlaridan olinadigan moddalarning spirtidagi eritmasi. Atir dastlab Sharq mamlakatlarida tarqalgan. U zamonlarda atir turli gul moylaridan olinib, mushk va anbarlar aralashtirib tayyorlangan. Qadim zamonlarda (miloddan avvalgi 5000—2000-yil) ham atir ishlatilganligi ma'lum. Hozir atir sun'iy usulda sintez qilingan har xil xushbo'y moddalardan ham ishlab chiqarilmoqdatir Gultojbarg yoki o'simlik ildizidan efir moyi olish uchun u maxsus germetik qozonda ekstraksiya qilinadi va atir kompozitsiyasi (efir moyi bilan xushbo'y modda aralashmasi) tayyorlanadi. Har bir atir uchun o'ziga xos „hid“ (bo'y) tanlanadi. Tuzilgan kompozitsiya yuqori darajada tozalangan etil spirtida eritilib, emallangan berk idishlarda 12 kungacha saqlanadi. So'ngra filtrdan o'tkazilib, flakon shishachalarga quyiladi. A'lo sifatli atirda 10-12 %, o'rtachasida 5% xushbo'y modda bo'ladi. Toshkent atir-upa fabrikasida boshqa davlatlardan tayyor kom-pozitsiyalar olib ishlatiladi yoki efir moylari keltirilib, kompozitsiya shu yerda tayyorlanadi. Atir hidining barqarorligi har doim ham brendga bog'liq emas, parfyumning sifati ham kamdan kam hollarda ahamiyat kasb etadi. Tarkibi, konsentratsiyasi va hatto ba'zi notalarni shaxsiy idrok etishingiz atirning ko'proq turishiga ta'sir qiladi.

Atir tanlashda adashmaslik uchun uning rangiga ham e'tibor qaratish kerak:

- sadaf rang – vanil, dolchin va sharqiy iforlar;
- moviy rang – yengil, nordon ifor;
- yashil suvli atirlar – sandal, kedr, mushk;
- qizil – shirin iforlar;
- suvi qizg'ish bo'lgan iforlar – vanil va gullarning eng shirin iforlari;
- sariq – mevali va efir moylari;
- oq – oq atirgul, marvaridgul, sitruslarning xushbo'y hidlari hisoblanadi.

Yoshga qarab qanday tanlash kerak

• 18-25 yoshgacha bo'lganlarga yengil, sitrus, olcha, qulupnay kabi nozik hidlar yarashadi. O'tkir hidli atirlar ham tavsiya qilinadi, ular sizni yanada betakror xonimga aylantiradi.

• 26 yoshdan keyin shirin va yoshlarbop atirlarni tark etishga to'g'ri keladi. Bu yoshda ko'roq ta'sirchan atirlarni tanlash tavsiya qilinadi. Obrazni esa dolchin va mushk bilan to'ldirish mumkin.

• Odatda 40 yoshdan keyin ayollarda "o'z atiri" paydo bo'ladi. Ammo hali "o'z hidingiz"ni topmagan bo'lsangiz, vanil, sitrus va mevali atirlardan foydalanganingiz ma'qul.

Parfyumeriya va aromatlar ishlab chiqarishda uch yuzdan ortiq tabiiy xom ashyo ishlatiladi. Bugungi kunda kosmetika va oziq-ovqat sanoatida ulkan o'zgarishlar ro'y bermoqda va ishlatilayotgan xom ashyoni ko'p miqdorda etishtirish kerak. Shuning uchun ba'zi mamlakatlar lavanta yoki yalpizni maxsus etishtirishadi. Yovvoyi o'tlar, ziravorlar va turli xil o'simliklarning efir moylari, Ular oziq-ovqat sanoatida xushbo'y xususiyatlari uchun ishlatiladi.

Atirlarning tarkibi ulardan tashkil topgan atomlar yoki molekullar qatoridan iborat bo'ladi. Kimyoviy formulalar yordamida atirning tarkibi aks ettiriladi. Misol uchun, suvning tarkibi H₂O bo'lib, bu yerda "H" hidrogen atomi va "O" oksigen atomi tarkibga kiradi. Boshqa misol uchun, kaltsiyum oksidning tarkibi CaO bo'lib, bu yerda "Ca" kaltsiyum atomi va "O" oksigen atomi tarkibga kiradi. Atirlarning tarkibi kimyo fanni, masalan, kimyoviy reaksiyalarni yaxshilanishda, ko'rsatkichlar va formulalar qo'llaniladi.

Atirlar biror narsa yoki substansiyaning kimyoviy tarkibi uning molekulyasi yoki atomlaridan iborat bo'lgan ko'rinishini ifodalaydi. Kimyoviy elementlar va ularning kombinatsiyalaridan tuzlanish natijasida atirlar, ularning kimyoviy tarkiblarini ko'rsatadi. Misol uchun, suvning kimyoviy tarkibi H₂O dir, bu yerda H hidrogenning atomi va O oksigenning atomi yonida tuzlanganligini ifodalaydi.

Atirlarning kimyoviy tarkibi asosan efir moylaridan iborat. Ushbu moylarning turlari va miqdori o'simlik turiga, o'sish sharoitlariga va yig'ish usuliga qarab farq qilishi mumkin. Biroq, odatda otlarning kimyoviy tarkibida mavjud bo'lgan efir moylari: karvakrol, timol, mentol, kamfen, linalool, pinen, borneol, menton, sabinen kabi birikmalar.

Shu bilan birga, xrenning kimyoviy tarkibi fenolik birikmalar, flavonoidlar, taninlar, alkaloidlar va boshqa organik birikmalarni ham o'z ichiga oladi. Ushbu komponentlar o'tlarning hidi, ta'mi va sog'liq uchun foydasini aniqlaydi.

Sinflashingiz uchun atirlar va ularning kimyoviy tarkiblari hamma sinflar uchun muhimdir. Kimyo fanni o'rganayotgan davrda, asosiy atirlarning kimyoviy tarkibi va ularning kombinatsiyasi haqida tushunchalar muhimdir. Misol uchun, suvning kimyoviy tarkibi H₂O bo'lib, bu suvning tarkibida ikki hidrogen (H) atomi va bir oksigen (O) atomi mavjudligini ifodalaydi. Ushbu tushunchalar, kimyoviy reaksiyalarni tushunish va atirlarni o'zgartirishda sizga yordam beradi. Kimyo fanida sinflashingizni yanada yaxshilash uchun, o'z sinfsizga xos topshiriqlarning yechimlarini va tushunchalarini o'rganishingiz ham foydali bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. A.Abdusamatov. "Organika kimyo", "Mehnat" nashiryoti 1987
2. Yu.R.Xakimov "Organik kimyo", Toshkent "O`qituvchi" 1988
3. O.S.Sodiqov."Organik kimyo" Toshkent "O`qituvchi" 1971
4. B.Umarov. "Organik kimyo" , "Iqtisod-Moliya" nashariyoti Toshkent 2007 yil
5. Bafoevich, U. B., Rasulovna, K. R. N., & Ziyodulloevna, K. S. (2021). REACTION OF 1, 1, 1-TRIFLUOROMETHYL-4-PHENYLBUTANEDIONE2, 4 WITH BENZOIC ACID HYDRAZIDE. INFORMATION TECHNOLOGY IN INDUSTRY, 9(3), 939-944.